

Recenze

začlenit se do širšího biologického, druhového, snad i kosmického těla. S tím úzce souvisí jak tendence kolektivistická, tedy ponechat věci plynout, tak individualistická, modelovací, démonská, tedy věci tvořit, resp. vytvářet si iluzi jejich stvoření tak, aby svět byl pro jedince snesitelnější a smysluplnější.“ S. 82–83.

Zdeněk Pechal

NOVÝ SLOVNÍK RUSKO-ČESKÝCH LITERÁRNÍCH VZTAHŮ

Miroslav Zahrádka a kol. (Zdena Dostálová, Vladimír Kostřica, Květuše Lepilová, Dušan Žváček, Zdenka Vychodilová, Miluša Bubeníková, Zdenka Matyušová, Oldřich Richterek, Radka Hříbková, Ivana Ryčlová, Jiří Klapka, Ctirad Kučera): *Slovník rusko-českých literárních vztahů.* Oftis, Ústí nad Orlicí 25008, 320 s., ISBN 978-80-7405-005-3

Každé literárněvědné lexikografické dílo je svým způsobem důležité, zvláště to, které se týká komparativních, vztahových oblastí. Rusko-české literární vztahy jsou podstatnou součástí české literatury a českého kulturního povědomí, ať se to někomu líbí nebo nelíbí; bez nich si nedovedeme vývoj české novodobé literatury od 19. století po současnost příliš představit: ruské působení je často deklarativní nebo alespoň zřetelné, ještě častěji však skryté, náznakové, aluzivní – to se týká zejména vývoje posledních desetiletí. Proto nové, opravené, upravené a doplněné vydání původního Malého slovníku rusko-českých vztahů (Lidové nakladatelství, Praha 1986) pod názvem **Slovník rusko-českých literárních vztahů**, jenž vychází v rámci grantu UK v Praze a týká se zejména překladů, ale také kritických reflexí, lze uvítat. Zejména bych ocenil práci M. Zahrádky i to, že navázal na činnost všech tehdejších spoluautorů. K charakteristice první podoby slovníku odkazují k Zahrádkovu úvodu: je zřejmé, že nejde jen o faktografické doplnění, ale také například o uvedení jmen skutečných překladatelů některých děl, kteří bylo tehdy “pokryti” svými kolegy, o autory patřící k ruské emigraci různých vln nebo k opozičním, tedy v té době nepublikovatelným. S určitými rozpaky čtu partie o situaci ruské literatury u nás v různých obdobích a poměrech. Jsou to informace v podstatě přesné – například když jde o uvádění neruských národních literatur tehdejšího SSSR do našeho prostoru (o to se zasloužili zvláště někteří jedinci, mimo jiné tehdejší odeonští redaktori Kamil Chrobák, Vladimír Novotný, redaktorky tehdejšího Lidového nakladatelství Hana Štěpánková, Jana Mertinová a další; podrobněji rozebírat zásluhy N. Slabihoudové nebo V. Macury pokud jde o estonskou literaturu nebo V. A. Černého pokud jde o gruzínskou a ovšem další a další by bylo asi zbytečné). Myslím však, že ani v této podobě neodpovídá výklad zcela skutečnosti: víme přece, že ani v případě současnější recepce ruské literatury u nás nešlo a nejde pouze o trh, že všechno se u nás vždy důsledně a často účelově ideologizuje, vše musí mít a má výrazný politický aspekt, vše se zároveň vztahuje k osobnostem, které se procesu recepce účastní:

v tom se české recepční prostředí – jinak hodně jiné – podobá tomu ruskému jako vejce vejci. Na druhé straně slovník víceméně přesně zaznamenává pohyby ruské literatury u nás a přílivové vlny – někdy až tsunami - a pak zase opadávání zájmu: je to však někdy jen klam, který souvisí s tempem a kvantitou vydávání: řekl bych, že zájem o ruskou literaturu a Rusko jako takové u nás ve skutečnosti nikdy výrazně nepoklesl, jen se o ní a o něm méně mluvilo a méně se to deklarovalo; důvody jsou výše. Někteří naši rusisté po roce 1990 pokoušeli vyvázat ruskou literaturu z tohoto ideologického tlaku či obklíčení, například pravidelným recenzováním nebo také rušením speciálních časopisů, jež zdůrazňovaly její výjimečné postavení, a zakládáním nových, které ruskou literaturu uváděly do širších evropských a světových souvislostí (jestli to rušení bylo vždy dobré, nutno ponechat soudu času), ale marně: nakonec asi správně usoudili, že utilitární politikum je přímo součástí této literatury, a tedy i její recepce, snad dokonce i jejím transformovaným jádrem a – paradoxně – její “estetickou” hodnotou, že ruská literatura tedy musí vyvolávat emotivní, kontroverzní reakce typu Haßliebe, nadšené i resistantní již svou pouhou existencí – stejně jako někteří lidé. To však její hodnotu nijak nesnižuje, ale naopak neobyčejně zvyšuje: dokladem jsou i reakce naší mladší a nejmladší literární a hlavně divadelní a filmářské generace na ruské látky.

Určitým koncepčním problémem slovníku je jistý nesoulad názvu a obsahu: rusko-české literární vztahy by asi neměly být omezeny jednotlivými autory, mělo by se tu také pojednávat o literárních směrech, myšlenkových a estetických proudech, tendencích, formách apod. To by si však vyžadovalo širší koncept – autorsky i věcně. Víme, že například v Polsku se o to nejednou a s relativním úspěchem pokusili: i když polské vztahy k Rusku a jeho literatuře jsou přece jen jiné než naše, naše vztahy jsou možná ještě zajímavější, niternější a současně skrytější, řekl bych “zakomplexovanější”, a proto z hlediska věcného i metodologického absurdnější, ale i atraktivnější, neboť vypovídají také a především o nás samých.

Další otázka souvisí s rozsahem hesel. Znovu jako již vícekrát v podobných souvislostech musím opakovat, že nesdílím kritiku spočívající hlavně v poukazování na to, co v takovém kompendiu je, a co tam naopak není, ale přece jen si myslím, že by tam měli být i autoři na pomezí literatury a filozofie, esejistiky apod., neboť jejich recepce nebyla o nic méně důležitá než recepce “čistých” literárních umělců, tedy například různí ruští filozofové, kteří působili zase na české osobnosti, které formovaly český kulturní a vědecký život. Tedy uvádět tu jména Vladimíra Solovjova, Gustava Špeta, Michaila Bachtina, Alfreda Bema, plejádu ruských formalistů (je tu však Viktor Šklovskij, ale spíše jako prozaik), ale i Roman Jakobsona, Jurije Lotmana, Dmitrije Lichačova aj. by slovníku asi neškodilo.

Dalším problémovým okruhem je faktografická úplnost. Je zřejmé, že slovník takového rozsahu nemůže na tuto úplnost aspirovat, že tedy jde o výběr jednotlivých reflexí ruské literatury. Nicméně některá periodika nebo sborníky se ocitly přece jen spíše mimo okruh pozornosti autorů, jiné jsou tu naopak stále, i když důvody této diference jsou jen stěží pochopitelné: buď budeme preferovat populární edice, nebo akademické či se budeme snažit o smysluplný průnik. Autorský kolektiv byl poměrně početný, nicméně i zde se ukazuje nezbytnost týmové práce v širokém rozsahu. Stačilo, aby například spolupracovníky kolektivu byli i jiní rusisté, doktorandi z jiných pracovišť apod., a některá bílá místa by mohla zmizet již proto, že součástí českého přijetí ruské literatury jsou i české práce o ní publikované mimo české prostředí, byť jejich kulturní dopad je jiný. Malý analogický, byť imaginární příklad: když se třeba píše slovník českých literárních, literárněkritických či literárně-

Recenze

vědných časopisů, měly by tam být i časopisy pojednávající o jiných literaturách než české. Stálo by jistě také za to uvažovat pro budoucnost o přesných citačních odkazech. Bylo by třeba také přesněji hierarchizovat jednotlivé české literárněkritické, literárněhistorické i teoretické reflexe ruské literatury: do jaké míry uvádět denní tisk, do jaké literární časopisy, do jaké vědecká, akademická periodika. M. Zahrádka et al. dělají dobře, že uvádějí údaje ze všech těchto typů publikací, protože všechny zasahují určitý okruh recepčního prostředí. Málokdy se stává, že by se přeceňovala literárněvědné reflexe; někteří rusisté dávají přednost spíše glosám určitých celebrit než monografiím outsiderů – tomu se kolektiv pod Zahrádkovým vedením v podstatě úspěšně vyhnul. Problémem jsou informace: řada bílých míst je spojena s jejich obtížným sháněním (kupodivu i dnes tomu tak bohužel je) ze zahraničních periodik; zdaleka ne vše je podchyceno na internetu, dohledatelné v elektronických katalozích knihoven apod. Autoři, kteří jistě měli dobrou vůli zachytit alespoň vše důležité, uvádějí někdy prostě to, co mají po ruce, co jim autoři sami někdy zaslali nebo co pochází z jejich pracovišť nebo pracovišť blízkých. Tak unikly desítky studií, snad i podstatných, různých autorů; ale hned dodejme, že to může být i otázka axiologická, tedy nakolik je autoři za důležité pokládali. Nicméně i zde by se zmiňovaná výměna informací vyplatila. Další věc souvisí s uváděním monografií. Jsou knihy, které se věnují jednotlivým autorům, takže je to jednoduché. Ale jsou knihy literárněhistorické nebo literárněteoretické, které zahrnují velký okruh témat a mělo by se na ně tedy odkazovat i v souvislosti s jednotlivými jevy; to se zde v případě některých takových knih děje, v případě jiných nikoli. Literárněvědná lexikografie předpokládá také přečtení značného korpusu sekundárních textů, což není jednoduché. Podobné věci se vyskytují například v známé Encyklopedii literárních žánrů (D. Mocná – J. Peterka a kol., 2004), která má ovšem především jiné nedostatky.

Jistým obohacením by byly například také různé diskuse o ruské literatuře u nás a jejich stručná charakteristika – bylo jich dost a obvykle svědčily o momentální situaci recepčního prostředí, o pohybech literárních, estetických a hlavně politických. Nicméně často dotvářely českou názorovou hladinu – jen výběrově a extrémně redukovane by to byly základní údaje na desítky stran. Jak jsem se sám nedávno přesvědčil, některé jakoby archaické debaty a polemiky na toto téma by dnes znovu celkem aktuálně rezonovaly, například debaty kolem roku 1918 a později o ruských revolucích, občanské válce a ruské klasice, později zase o ruské moderně a avantgardě, o vesnické próze, o M. Gorkém, o glasnosti a perestrojce apod. Byly by to záběry poučné i v tom smyslu, že *nihil novi sub sole*.

Nový slovník rusko-českých literárních vztahů je – jak patrně - užitečným dílem, které se může stát do značné míry “nastol'noj knjigoj” nejen českých rusistů, studentů a jejich učitelů, ale všech, koho ruská literatura zajímá - a to je takřka každý vzdělanější Čech, byť ne vždy to dává otevřeně najevo.

Ivo Pospíšil